

БОЛА ЧИЗГАН РАСМЛАРИДА АКС ЭТГАН ШАХС ПСИХОЛОГИЯСИ

Алимова Гулчехра Кабелевна
Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети “Амалий
психология” кафедраси доценти

Асрорхонова Ётибор Абдувахоб қизи
Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети
“Психология” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг чизган расмларида акс этган психологик ҳолатларни ўзига хос жиҳатлари келтирилган. Болалар чизган расмларнинг образларини таҳлили ёритилган. Таянч тушунчалар: бола, расм, образ, психоанализ, график тасвирлар.

ПСИХОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ, ОТРАЖЕННАЯ В РИСУНКАХ РЕБЕНКА

Алимова Гулчехра Кабелевна
Доцент кафедры «Практическая психология»
Ташкентского государственного педагогического университета им.
Низами

Асрарханова Ётибор Абдувахобовна
Преподаватель кафедры «Психология» Ташкентского государственного
педагогического университета имени Низами

Аннотация. В данной статье представлены специфические аспекты психологических состояний, отраженные в рисунках детей дошкольного возраста. Особое внимание уделено анализу образов детских рисунков. Ключевые слова: ребенок, картина, образ, психоанализ, графические образы.

PERSONALITY PSYCHOLOGY REFLECTED IN THE CHILD'S DRAWINGS

Alimova Gulchehra Kabelevna
Associate Professor of the Department of «Practical Psychology»
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Asrarkhanova Etibor Abduvakhobovna
Teacher of the Department of Psychology of Tashkent State Pedagogical
University named after Nizami

Abstract. This article presents the specific aspects of psychological states reflected in the drawings of children of preschool age. The analysis of the images of children's drawings is highlighted.

Keywords: child, picture, image, psychoanalysis, graphic images.

Ёшларда инсонга хос энг юксак маънавий ва жисмоний мукамалликни мужассам эттириш ҳамда доимо эзгуликка ундайдиган олижаноб ҳисларни шакллантириш муҳим вазифалардан биридир. Ҳар томонлама ривожланган соғлом авлодни тарбиялаш ҳар бир даврнинг ўта долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Исталган давлатнинг келажаги, унинг тараққиёти ва гуллаб яшнаши ўсиб келаётган авлоднинг тарбияси қаерда ва қандай амалга оширилиши, бола

шахсининг қай тарзда шаклланганлигига бевосита боғлиқ. Ҳар бир юртнинг келажаги ёш авлод қўлида экан, уларнинг ҳар томонлама етук, комил бўлиб тарбияланиши ва жамият равнақиға ўзининг муносиб хиссасини қўшиши замон талабига айланиб бормоқда. Бизга маълумки, бола шахсининг шаклланишида, камол топишида мактабгача тарбия даври ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.

Шифокорлар, физиологлар, психологлар болани мактабгача ривожланиш хусусиятларини етарлича яхши ўрганганлар ва бўлғуси биринчи синф ўқувчиси қандай бўлиши керак, ёки у мактабга қандай келади, мактабдаги вақтинчалик босимга тўғри келмаслик, меъёрда ўсиш ва ривожланиши учун нималар қилиш кераклиги ҳақида етарлича тўлиқ маълумот бериб ўтишган.

Мактабгача ёш даври шахс психик тараққиётининг негизини ташкил қилади. Чунки, инсон ҳаётидаги муҳим психик жараёнлар, психологик ҳолатлар ва индивидуал психологик хусусиятларнинг элементлари айнан шу даврда шакллана бошлайди. Мактабгача ёш давридан бошлаб, бола ташқи оламни англай бошлайди натижада “Мен ўзим” феномени таркиб топади. Шунга боғлиқ равишда мустақилликка интилиш туйғуси замирида болада ўз хулқ-атвори, хатти-ҳаракати, “юриш-туриши”нинг индивидуал-психологик кўринишлари шаклланади. Педагог-психологларнинг изланишларига кўра, бола шахсини индивидуал-психологик хусусиятларини ўрганиш ва таҳлил қилиш тарбиячилар, ота-оналар учун бола хулқида юзага келиши мумкин бўлган салбий иллатларнинг олдини олишга олиб келади. Жамият олдидаги муҳим вазифалардан бири баркамол шахсни тарбиялашга имкониятини яратиб беради. Айниқса, боланинг индивидуал-психологик хусусиятларини ҳамда эмоционал ҳолатини ташхис қилишнинг усулларида бири – бу фаолият маҳсулини ўрганиш, яъни бола чизган тасвирларни таҳлил қилишдир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар бир неча босқичда расм чизадилар:

- “аж-бужи”, яъни тушунарсиз-мантиқсиз тасвирлар;
- предметларни тасодифий белгилари асосида чизилган суръатлар;
- маълум бир маънога эга бўлган тасвирлар.

Америкалик К.Г.Юнг бола томонидан чизилган мантиқсиз тасвирлар психиканинг эмоционал тузилмасини турли образлар орқали акс эттирувчи “хаёлий тафаккур қилиш” жараёни деб ҳисоблайди. И.Е.Валитованинг фикрича, бола тасвирлаган расмлар орқали унинг когнитив ривожланганлик даражасини аниқлаш мумкин. Чунки, бола тасавуридаги предметли оламнинг қоғоздаги акси унинг идроки, тафаккури, хаёлининг маҳсулидир [1].

Педагогик-психологик манбаларнинг таҳлилидан маълум бўлишича боланинг тушунарсиз-мантиқсиз тасвирларни чиза бошлаши бола психик тараққиётида қуйидаги ўзгаришлардан далолат беради:

- Когнитив-мотивацион соҳада дунёни билишга интилишнинг ортиши, предметларни идрок қилиш, майда қўл-моторикасининг ривожланиши орқали тасаввур, тафаккур ва у билан боғлиқ равишда нутқнинг шаклланиши кузатилади.

- Ижтимоий соҳада ижтимоий муносабатларга киришиш, ўзаро ҳамкорликда ишлаш кўникмалари шакллана бошлайди.

- Эмоционал соҳанинг бойиб бориши яққол кўзга ташланади.

График тасвирлар предметли олам билан ўзаро таъсир натижасида юзага келган таассуротлар, ижтимоий тажриба натижасидир. 5 ёшгача бўлган болаларнинг график тасвирлар миқдори чегараланган, деярли маълум бир намуналарга асосланади. Масалан, уй, кўёш, гул кабиларни тасвирлаш тенденцияси 5 ёшгача бўлган болалар орасида юқорироқдир. Бундай график тасвирлар асосан боланинг катталар билан шахслараро муносабатларини ўзига хос тарзда акс эттиради. Бола томонидан тасвирланган “уй” кўп нарсани англатиши мумкин. З.Фрейднинг таъкидлашича, бола томонидан тасвирланган уй ҳимояланиш эҳтиёжини ва кўркувни ва шахслараро муносабатлардаги

муаммоларни ҳамда шахснинг айна дамдаги эмоционал ҳолатини англатади. Эдди Клессманн ва Ханалори Айбахлар ўзларининг “Қалб яшайдиган маскан” номли асарида “агар болангиз уйни дераза, эшикларсиз тасвирласа, оилада болага ғамхўрликни етишмаётганлиги сабабли унда ижтимоий муҳитга нисбатан ишончсизлик ҳиссини шаклланганлигини, кичкина эшиклар “Ўз Мен”ига ҳеч кимни киритишни истамаслик, бу ҳолат қатъиятсизлик, ўзига ишончнинг сустлиги билан кечади. Аксинча катта эшиклар кимгадир тобеликни, катта кулф осилган эшиклар эса душманлик ва ўзини ўзи ҳимоялаш тенденциясининг юқорилигини ва ниҳоят ҳаддан ташқари ҳашамдор уй ўз-ўзига баҳонинг ҳаддан ташқари юқорилигини, ҳаддан ташқари кичкина уй оиладаги шахслараро муносабатларда боланинг тан олинмаслигини кўрсатади”, деб таъкидлайдилар [2].

Бола томонидан тасвирланган гуллар ҳам ярқинлиги, ҳажми ва гулнинг жойлашган ҳолати (яъни, тасвирланган гул ерда ўсаяптими, вазада турибдими) ҳисобга олинади. Ҳаддан ташқари ёрқин ва каттароқ чизилган гуллар боладаги ички хавотирнинг кучлилигини англатади. Бу ҳолат боланинг жазоланишдан, ижтимоий муҳит томонидан тан олинмай қолишидан кўрқиши билан боғлиқ. Мактабгача тарбия ёшидаги болада “Мен ўзим” билан боғлиқ равишда мустақилликка интилиш туйғусини вужудга келади. Бинобарин, уларнинг таъсири туфайли унда ўз хулқ-атвори, хатти-ҳаракати, “юриш-туриши” билан катталарнинг мақтови ва олқишини эшитиш иштиёқи туғилади. “Ота-она-бола” муносабатларидаги мана шу эҳтиёжни тўла қондирилмаслиги болада ички хавотирланиш тенденциясини оширади ва бу ҳолат келгусида шахслараро муносабатлардаги дискомфортга сабаб бўлади. Тасвирланган гул ерда ўсмаётганлиги, борлиқдан узилиб қолган бўлса, боланинг ўзини ўзи ижтимоий муҳитдаги мавқеини англаш билан боғлиқ муаммолар мавжудлигини англатади.

Куёшнинг тасвири оилавий муносабатларда кўпроқ “ота” образини ифодалайди. Куёшнинг қанчалик аниқ ва ёрқин тасвири ота-бола муносабатларини ижобий эканлиги англатса, аксинча куёшнинг тасвирини ноаниқ ва нурларини заифлиги ота-бола муносабатларидаги тўсиқлар ва муаммолардан дарак беради. Бу ҳолат оталарнинг кўпроқ оилани иқтисодий таъминотига эътибор қаратиб, фарзанди учун “вақт ажратмаётганлиги” билан изохлаш мумкин. Агар фарзандингиз куёш ва гулларни ҳаддан ташқари нореал тарзда тасвирлаётган бўлса “Менга ҳам эътибор қилинглар!” деяётган бўлишини унутманг.

Психоаналитиклар бола чизган расмдаги ўт-майсанинг тасвири орқали боланинг онага муносабатини таҳлил қилиб берадилар. Бизга маълумки, ҳар бир бола томонидан чизилган расмда ўт-майса албатта тасвирланади. Бу ҳолат боланинг она билан кўпроқ эмоционал мулоқотда бўлишини англатади. Психоаналитиклар томонидан олиб борилган тадқиқотларнинг кўрсатишича, онаси томонидан эмоционал рад этилган болалар табиат расмини чизганда ҳам ўт-майсаларни чизишни “эсларидан чиқариб кўяр эканлар”.

Бола чизган расмларини таҳлил қилишда қаламни босиб ишлатганлиги ҳам муҳим. Чунки, ҳаддан ташқари куч билан босиб тасвирланган расм боланинг ўзига етарли даражада қайсар, сержаҳл, эгоизмга мойиллигини мавжудлигини англатади. Тасвирларнинг аниқ бўлиши мақсадга эришиш йўлидаги қатъийликни, ташаббускорликни, енгил босим билан чизилган расмлар эса боланинг ишонувчан, ҳиссий таассуротларга бой эканлигини ҳамда шахслараро муносабатларга конструктив муносабатларга интилишининг юқорилигини англатади. Расмларни чизишдаги ўзига ишончсизлик болада ички хавотирликни юқорилигини англатади. График тасвирларда тўлқинсимон образларнинг кўп бўлиши, боланинг аффиляция, яъни мулоқотга бўлган эҳтиёжининг юқорилигини англатади.

Бизга маълумки, боланинг график тасвирларида геометрик фигуралар ҳам кўп учрайди. Жумладан, квадрат шаклини кўп учраши боланинг меҳнатсевар, тиришқоқ, бошлаган ишни охиригача етказишга бўлган эҳтиёжнинг юқорилиги, қатъиятилик, мақсадга интилувчан эканлиги англатади. Бундай болалар эмоцияга тез берилувчан, фикрлаш доираси кенг бўлганлиги боис, маълумотларни тез ўзлаштирадilar ва муаммоларни конструктив ҳал этишга уринадилар, ҳар қандай шароитда аниқликни хуш кўрадilar.

Бола тасвиридаги учбурчак шакли лидерликка мойилликни англатади. Улар ҳаракатчан, ўз олдига аниқ мақсад қўя оладilar ва мақсадига ҳар қандай йўл билан эришишга интиладilar, бу болаларда муваффақиятга интилиш мотивацияси юқори бўлади. Бундай болалар ҳаддан ташқари ўзига ишонган ва ўзига баҳоси юқори, кўпинча бошқалар учун ҳам қарор қабул қилишга уринганликлари туфайли шахсдаги ички ва ташқи низоларга сабаб бўладilar. Айрим ҳолларда шахсдаги ички ва ташқи низолар деструктив оқибатларга олиб келади. Натижада болада агрессия, жиззакилик қайсарлик хусусиятлари ортиб кетади.

Тасвирдаги айланалар ижобий шахслараро муносабатлар тимсоли, яъни бундай болаларда атрофидаги инсонлар билан ҳамкорлик қилишга интилиш мотиви юқори туради. Айланани кўп тасвирлайдиган болалар “кичкина маҳмадоналар” бўлиб, эмпатия, ижтимоий перцепция юқори даражада ривожланган бўлади ва улар шахслараро муносабатладаги низолардан қочадilar. Бундай болалар эмоционал таъсирланувчан ва ахлоқий тамойиллар устун бўлганлиги боис, уларни “айбдор” қилиш жуда осон. Бу тоифага кирувчи болаларда образли тафаккур устунроқ бўлади.

Ижтимоий турмуш тарзимизда боланинг бундай тасвирлари худди оддий ҳолдек туюлиб, кўпинча эътиборсиз қолдираимиз. Юқоридаги фикрларга асосланган ҳолда, болаларнинг бундай график тасвирлари ўзига “ёрдамга чиқирувчи сигнал” вазифасини ўташи мумкин. Шу боисдан ота-оналар, педагог - психолог ва тарбиячилар болалар билан ўзаро муносабатларда қуйидагиларга эътибор қаратиши тавсия этилади: бола билан ижобий эмоциона алоқани йўлга қўйиш; бола билан ҳамколик ишлаш; боланинг билишга бўлган эҳтиёжини қондириш; бола чизга суратда яширинган муаммоларни эрта аниқлаб, уларни бартараф этиш чоралари кўриш; болалар билан индивидуал ишлаш орқали улардаги иқтидор ва истеъдодларини ривожланишига кўмаклашиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Валитова И.Е. Психология развития ребенка дошкольного возраста. – М.: “Эйдос”, 2000. – 47-бет
2. Обухов Я.Л. Символдрама. Кататимно-имагинативная психотерапия детей и подростков. – М.: “Эйдос”, 1997. – 44-бет